

APÁTI SZATIRÁJÁNAK KORA.

A magyar szatira történetét, eddigi adataink szerint, Apáti Ferencnek a Peer-codexben meglevő feddő-éneke nyitja meg. Irodalmunk történetének ez az első szatirája egyuttal utolsó maradványa is annak a gúnyköltészetnek, amelyről tudjuk, hogy Apáti költeménye előtt már régóta virágzott, és amelynek éppen csak ez az utolsó hajtása van meg. Szerzőjéről, vagy keletkezésének körülményeiről nem tudunk semmit. A költeménynek egy-egy helyéből sejtjük, hogy Apáti nem volt pap. De ez a negatív adat aztán minden, a mit róla mondhatunk. Hiszen a nevét is csak a versfők őrzik, a melyek pedig már a meglevő másolatban is elrontva maradtak ránk. — A versfökből ugyanis a FRANCÜSCS APATI név olvasható ki. Itt tehát a jelenlegi hetedik és nyolczadik, vagy a nyolczadik és kilenczedik strófa között egy elveszett, — a minek okára, úgy hisszük, az alábbiakban rámutathatunk, — egy strófa pedig, a jelenleg nyolczadik, megváltozott.

Apáti szatirája egész művelődéstörténeti kép, a melyet azomban a mai szemlélő egy elkeseredett szatirikusnak a szemüvegén át lát. Versében rájár a rúd a főurakra, a parasztsokra, és különösen a papokra. Amazok nem gondolnak az ország dolgával, nem tudják azt sem, hogy »sok lika vagyon erdőn a ravaszoknak«, — és gúnyosan szól nekik a költő:

Nagy urak kik vattok! szólok ne bánnyátok
 Fejér, szép, ezüstös, ékes tü szablyátok
 Vele pogány népet — kérelek ne vágjátok
 És tü ne bántsátok.

Leginkább azonban a papokat ostorozza, a kik akkor, a mikor még »távol vala tőlük — — — veres beretrájok«, erkölcsösebbek voltak. Most

— — — — ha bevéteté magát nyájasságra,
 Nem kell neki pénzed, vigad leányodval,
 Megcsalnak szavokkal.

Régen »az régi jó kerályok miglen országlának«, hű szolgálai voltak a koronának, és nem lehetett őket megvesztegetni. Most csak »foréntokat« fogadnak el, ravaszságukkal pedig túljárnak mindenkinek eszén.

Melyik korra illik mindez: a Mátyás korára, vagy a Jagellókéra? Szilády Áron azt bizonyítgatja, hogy első ismert szatiránk a Mátyás idejéből, tehát a XV. század második feléből való. Állítását több körülmény támogatja. Így többek között, hogy a főurak akkor hizelegnek a királynak legjobban, a parasztság akkor mer urával szembeszállni, — mert van védője: a király, stb. Föltehetjük, igaz, azt is, hogy Apáti a király udvari énekese, (habár erre semmi nyom sincs), — mert éles gúnynyal illeti a király ellen fondorkodó, majd meghunyászkodó főurakat, a kiknek különösen Mátyás idejében volt okuk a »régi jó kerályok« idejét emlegetni.

Véleményünk szerint azonban Toldy Ferencz és az ő nyomán indult irodalomtörténetek kor tekintetében közelebb jártak az igazsághoz, mikor Apáti versének idejét a Jagellók korára, vagyis a XVI. század első negyedére tették. Nemcsak azért, mert az az erkölcsstelen kép, a melyet a vers füst, jobban rávall a Jagellók fékevesztett idejére, mint a Mátyás uralkodására, hanem, mert a versnek néhány adata is jobban megegyezik evvel a korrall. Sőt azt hisszük, vannak körülmények, a melyek által közelebről is meghatározhatjuk a feddő-ének keletkezése korát. — Így első sorban pontosabb adatot nyújt a költeménynek mostan kilenczedik strófája:

Sámsonnak alejtá az pór önönmagát
Látod nagy haragját, nem tiszteli úrát,
Fogjad meg szakálát, vedd el csak jószágát,
Megalázza magát.

Mi ebben a strófában az 1514-iki pórlázadásra látunk világos célzást. Az első sor, és különösen az abban használt mult idő mindenképpen erre vall. A költemény tehát, nézetünk szerint csak 1514 után íródhatott.

De még közelebbi határpontunk is van. A föntebb idézett negyedik strófa az urakat gúnyolja, — hogy sohse bántsák a törökök: legalább fényes marad a kardjuk. A török-veszedelem tehát a szatira írásakor már itt van. — Tudjuk, hogy az 1518-ban Szelimmel kötött béke csak névleges volt és Beriszló Péternek az ország déli vidékein sok baja van a törökökkel. Nemsokára rá az országgyűlésen is hangoztatják, hogy a török ellen védekezni kell. — 1520-ban meghal Szelim és a harcziás Szolimán lép a trónra. Evvel a ránk nézve is fontossá vált változással egy időben pedig már a délvidéken nagyobb berohanások következnek. Az aggodalom egyre nő. És részben ez készítheti Apátit is verse írására. — De az is bizonyos, hogy szatiránk a mohácsi vész előtt készült. Mert lehetetlen, hogy az élesesű és jól megfigyelő szerző, a ki — ha akkor élt — bizonyára tisztában volt a mohácsi vész belső okaival, ezeket kihagyta volna verséből, a mely pedig jól ismeri és ostorozza korának minden nagyobb hibáját.

Kimondhatjuk tehát, hogy Apáti verse, irodalmunkban az első ismeretes szatira, a Jagellók korában, valószínűleg 1520—1526 között íródott.

Evvel az adattal a Peer-codex korára is némi világ derül. A Peer-codexről ugyanis mindedig úgy tudtuk, és a legújabb adatunk is (Zolnai, Nyelvelméleink a könyvnyomatás koráig. — MNyelv, I: 76) úgy szól, hogy ez a nyelvelmélünk a XVI. század elejéről való. Ámde Apáti szatirájának elromlott külsejéből (jelesen a nyolczadik strófából) bizonyos, hogy másolattal van dolgunk. Ennek a két körülménynek az egybevetéséből kitűnik, először, hogy a másolat nem sokkal az eredeti után készült, — mert a Peer-codex legkésőbb a XVI. század első feléből való kompiláció, másrészt, hogy a Peer-codex meg legkorábban 1520—1530 között íródott, mert Apáti szatiráját már magában foglalja.

Hogy a szatira Peer-codexbeli alakjának ki volt a másolat-írója, nem tudjuk. Némi világot talán a hiányzó strofa vet rá, a mely minden valószínűség szerint a hetedik vagy a nyolczadik strofával összefüggött. Ezek pedig így szólnak:

Serényen futamnak táncban az leányok,
Nyilván ott meglátjuk az ő jámborságit.
Szertelen ha lend az ő jámborságok,
Ott elhol pártájok.

Csepkék házatoktól messze ne lépjeteK
Időnek javában tikokat ültösetek
Szemérem kapálni bölcsőt rengesetek
Avval élélhettek.

A hiányzó strofa talán kitételeiben ezeknél nyiltabb, talán paprikásabb volt. Azért ezt a másoló elhagyta. A mai nyolczadik strofa kifejezésein meg változtatott, enyhítgetett. — Ilyesmit tenni pedig csak szerzetesnek volt oka. Férfiszerzetes aligha volt a másoló, — ennek ellenemond a szatira egyik-másik strofája, a melyet, mint önmagára is sértőt, csakúgy nem röstelt volna kihagyni a pap-másoló, mint azt, a mely a nyolczadik strofa előtt vagy után megvolt. — Ha női szerzetes volt a másoló, akkor jobban megmagyarázhatjuk, hogy éppen ezt a szeméremsértő részt hagyta el, illetőleg alakította át a versben, — és női szerzetesnek nem volt oka az esetleg tényleg erkölcstelen papság gúnyolását a másolatból kihagyni. — Hogy a másoló tudott-e a versfőkbe rejtett névről, és talán, a tárgy miatt, tudatosan változtatta-e meg ennek daczára is a strofákat, — ehhez a kérdéshez ma alig szólhatunk. Ez azonban mindenesetre a legnélkülözhetőbb részletkérdés.

Úgy lehet tehát, hogy Apáti költeménye 1520 és 1526 között keletkezett. A Peer-codexben ránk maradt, clrontott szövegű másolata pedig nem sokkal később, és női szerzetes keze által íródott.¹

GALOS REZSÓ.

¹ Sok szó esett már Apáti cantilenájáról s talán még ez sem az utolsó. A Peer-c. íratása korát eléggé jelzi az 1526. évszám, mely a codexnek nem elején, hanem 356. lapján olvasható. A mi pedig a cantilena szerzőjét illeti, bátran egynek vehetjük azzal a Franciscus de Appathy-val, a ki 1518. ápril 14-én iratkozott be a bécsi egyetemre. (Lásd: Frankl, 226. l. — Schrauf, 179. l.)

